

PROBA (94) sb f

-o- (9) *Mącz* (7), *KochJez*, *SarnStat*, -ó- (6) *Oczko* (5), też *SienLek*; a jasne.

sg N proba (20). ◊ G proby (18). ◊ A probę (16). ◊ I probą (2). ◊ L probie (31). ◊ pl N proby (2). ◊ G prob (1). ◊ D probam (1). ◊ A proby (3).

Sł stp brak, *Cn notuje*, *Linde XVI – XIX w.*

1. *Sprawdzanie, doświadczenie, próbowanie, badanie czegoś; examen, experientia, experimentum, specimen Mącz, Cn; probatio Modrz, Cn; expertio, exploratio, obrussa, periclitatio, periculum, praetentamentum, praetentatus, spectamen, spectatio, tentamen, tentamentum, tentatio Cn (75): Mącz 404d; A iakoż go [Ducha Bożego] poznać náfz miły Pánie? Oto łácney proby łamże ten pan náfz miłościwie nas náuńczyć racził *RejAp* 18v; A nie trzebá żadnego piłmá ani żadney inłzey proby ná to [że złym będzie się źle działo]/ kto poyrzy we włzytki łtany łwiátá tego *RejZwierc* 174v; *WujJud* 129v; *Oczko* 27v.*

proba kogo, czego (6): Gdyżci też tho opowiedzwał [*Pan*]/ iżbyś prawdziwego Duchá łłuchał/ á potym iego probę znał/ iż iedno ten iest prawdziwy/ kthory tobie do włzu przynoši prawdziwe [...] łłowá ie⁸⁰. *RejPos* 241; *Próbá Cieplicznych wód. Oczko* [42]v, 11v [2 r.]; *CzechEp* 343; *NiemObr* 93.

proba na co (4): *RejZwierc* 174v; *CzechRozm* 130v; *Mądrzy co ná fałz/ tę probę vmieią Słowom nie wierzyć/ ni wdzięczney połtáwie GrabowSet Y2; SarnStat* [1281].

proba na czym (1): toć iest ná pierwfza/ á napotrzebnieyfza próbá/ ná kupowánium koni. *SienLek* 186.

Ze zdaniem przydawkowym (2): Náfzy też tę probę máią/ iáko Lud iest wielki nieprzyacielfki/ y iáko dáleko od wołfká iefzcze łá: *Vkopáią doł w rowni/ włóżá weń Bęben/ [...] połóży ieden vcho ná bębnie/ tám on bęben poda znák/ gdy łie ziemiá trzęłie BielSpr* 68; *Próbá kto iest Christiáninem, morderzli, czyli mord ćierpiący? CzechEp* 25 marg.

Zwrot: »probę czynić« [szyk zmienny] (2): Czynilić/ y czynią wprowadźie/ ludzie ónych kráiów/ próby rozmaíte/ áby wody tákie ważąc/ ich włafność poználi *Oczko* 11, 11v.

Wyrażenie: »nieomylna proba« (1): Ian ś. Antychriłtowłkich gońcow kácerzow kładźie/ tę nieomylną probę/ ktorzyby przeli iż Chriłtus przyłzedł w ćiele *CzechEp* 343.

Szereg: »proba, (i) doświadczenie« (3): examen [...] Metaphorice, *Próbá/ Dołwiádczenie. Mącz* 110a, 279a. Cf »bez proby i doświadczenia«.

Wyrażenia przyimkowe: »bez proby« (2):

~ *Wyrażenie: »bez prawdziwej proby«* (1): *NiemObr* 84 cf »bez proby i doświadczenia«.

Szeregi: »bez proby i doświadczenia« (1): lud połpolity w to wpławuiąc/ áby bez prawdziwey proby/ y doświádczenia/ ledá czemu/ y łádá iáko wierzyli. *NiemObr* 84.

»bez rozsádku i proby« (1): Ktorzy [*doktorowie kościelni*] *Papiełkie głófy y Dekretały włzyłtkiemu wobec Kościółowi Powłzechnemu bez rozsádku y proby włzelákiey przimowác rołkázuią. WujJudConf* 33v. ~

»na probę« = *w celu przekonania się o czymś, sprawdzenia czegoś* (2):

~ *Zwroty*: »na probę włożyć« (1): Tako y pod czałem zaczną rzecz gdy w poślitość przidzie: wniebałość przichodzi y ku wżgardzie. A wżakoż zafię gdi potym ono na probę włożył/ á podczalem lie obaczył/ nie będzieś tak barzo nie dowcipny *FalZiołUng* V 119.

»na probę wziąć« (1): Specimen sumere, Nieco miałto proby álbo ná probę wziąć. *Mącz* 404d. ~

a. *O ludziach: wypróbowanie kogoś, poddanie kogoś próbie* (36) :

proba czyja [= *kto wypróbowuje*] (1): *RejPos* [36] *cf* »pokusa a proba«.

Szeregi: »kstał a proba« (1): Abowiem rozmaíte łą kftały á proby niżli ktho práwego przyjaciela prawie doznác może. *RejZwierc* 89.

»pokusa a proba« (1): nie słýłysz aby go theż on łam nędznik prosił/ ielzche był wyftawion ná pokufę á ná probę iego. *RejPos* [36].

Wyrażenie przyimkowe: »na probie« [*w tym w porównaniu: by, jako na próbie* (3)] (5): Tákże go thu ná świecie by ná probye dzyerży [*Pan człowieka*]/ A ktory mu łwą wiarę á powinność zdzyerży/ Tego záfię przypużcza do oney oyczyzny *RejWiz* 116v; *RejPos* 182.

~ *na probie kogo od kogo* [= *dla rozróznienia*] (1): aby zawnždy był świat ná probie wiernych od niewiernych. *RejAp* 66v.

Zwrot: »na probie być« [*szyk zmienny*] (2): *RejPos* 330; Bo iáko go [*przyjaciela*] ty probować chcefz/ wierz mi że y thy długo v niego ná probie być muśisz. *RejZwierc* 89. ~

Przen (1) :

Zwrot: »mieć na probie« (1): Tego/ co koło ono [*tj. koło Fortuny*]/ ma ná probie Ktore dobrego łłomi/ złe wyftawia/ Ládá bełtya wżgardza/ o tey dobie. *GrabowSet* Yv.

a. *Cięzka sytuacja, nieszczęście zsyłane przez Boga, aby doświadczyć wiary człowieka* (25) :

proba czyja [= *kto wypróbowuje*] (2): Nie ná łzczęście przeciwne lecz ná grzech nárzekam/ Ktorem tę probę Páńską dziś iáwnie wytykam. *CzahTr* B, G2v.

proba czyja [= *kto jest wypróbowywany; w tym: G sb* (2), *pron poss* (2)] (4): A toć ielł doświádfzenie łwiętych/ á toć ielł probá wżytkich wiernych ie^{go}/ ktorzy od niego nie odłtępuią miełzkáiąc w opánowaniu członkow łzátáńfkich. *RejAp* 25, 108. *Cf* »na probę«, »w probie«.

Szeregi: »proba, (a) doświadczenie« (2): nic wam pewnie áni ty bełtie/ áni ty obrázy ich záłzkodzić nie będą mogły/ gdyż Pan wáłz ták możny ielł/ iż to wżytko iáko proch leży pod nogámi iego iedno iż to ták chowác y dopużczác tego do czáfu raczy dla proby á dla doświádfzenia łtałości wiernych łwoich. *RejAp* 115, 25.

»proba a doznanie« (1): A iáko ludzie márnie giną [...]/ gdy lie trefi gdzie ná iákiey częłci zyemie táké zámiełzanie tych fáłszerzow z dopużczenia Páńkiego dla proby á dla doznáńia łtałości wiernych Páńfkich. *RejAp* 66.

Wyrażenia przyimkowe: »na probę [*czyjå = kto jest wypróbowywany*]« (1):

~ *Ze zdaniem przydawkowym* (1): ábyś lie vczył/ co tho ielł miłofierdzie/ á iż ty opony nędznych ludzi łą rozbite ná twoię probę/ iáké ferce będzieł okazował przed oblicznością Pána łwego. *RejPos* 69.~

»na probie« [*w tym w porównaniu: jako na próbie* (6)] (23): A kto záfię złościwym ná they probye będzie/ Ten iuż z onym wygnáńcem tu niłko oliędzye. *RejWiz* 117; *RejPos* 56.

~ *Zwroty*: »być (jako) na probie« [szyk zmienny] (1): Dawnoć ieft ná tey probie ząwždy ludzkie plemię. *RejWiz* 181; Tu iuz łyżymy iákíe fáłefzności/ obłudności fwiáthá tego máią przypádác ná ten nędzny fwiát aż do łkończenia iego/ áby ząwždy był iáko ná probie wierny á poświęcony iemu Kołcioł s. iego *RejAp* 73v, 68, 92v, Ee; *MycPrz* I B4v.

»mieć (jako) na probie« [szyk zmienny] (7): iż on [*Pan*] fwiáth ząwždy chce mieć iáko ná probie/ áby było znác wierne miedzy niewiernemi *RejAp* 167, 92, AA7; gdyż *Pan* wftáwicznie chce mieć [...] ten Kołcioł fwoy/ to ieft/ to zebráníe wybráných fwoich/ iáko ná probie *RejPos* [279], 187v, 347; *RejZwierc* 196.

Szereg: »na probie a w prześladowaniu« (2): Tu iuz dáley *Pan* vkazác chce/ iż przedfię chce mieć ząwždy ná probie á w prześladowáníu wierne fwoie *RejAp* 92, AA7. ~

»w probie [czyjej = *kto jest wypróbowywany*]« (1): iefliże thu w tym pielgrzymowáníu náłżym/ á w tey nędzney probie náłzey/ będyemy chodzić wedle woley á náuki fwiętey iego. *RejPos* 182.

αα. *Okoliczności będące sprawdzianem kogoś* (2) : Doległóściam/ nędzam/ y dziwnym chorobam/ Ząwždy podledz muśi [człowiek] iákby pewnym probam. *WisznTr* 32.

Szereg: »proba i trudności« (1): zebyście też y o tym fie dowiedzieli/ [...] iákich wielkich y zacnych rzeczy/ á z iáką też dziwną próbą y trudnościami [...] nam Polakom/ imo inłze przednieyłze narody *Pan Bog* á oćiec náłz dobrotliwy/ z łáfki fwey ś. wżyczyć raczył *CzechRozm* A2v.

β. *Egzamin* (1) :

Wyrażenie przyimkowe: »by na probie« (1): Iáko fie małż záchowác przy tey krotochwili. W ktorey tu ząwždy chodzifz by ná probie żaczek *RejWiz* 164.

γ. *Okres próbny* (2) :

Zwrot: »być na probie« (1): Nie wiem co mam s łobą dzyálác/ A což komu rádę dáwác/ Nie byłám ná żadney probie/ Przeto máło wiewá oby *BielKom* G4v.

αα. *Nowicjat* (1) :

Wyrażenie przyimkowe: »na probę« (1): Ale páńno połfuchaycie/ Mnię ná probę w kłáźtor daycie *BielKom* G4v.

b. *Sprawdzenie zgodności z wzorcem [czego]* (2) : Korce Gdańskie máią bydż domá/ dla proby wymierzenia we Gdańku. *GostGosp* 92; oná to [tj. przędzł] ma ná wagi podzielić Kmiotownam/ coby bez obciążliwóści prząść mogły/ á taką wagę oddály: á iedną wagę łprząść domá dla proby wagi *GostGosp* 114.

c. *praw. Sposób postępowania mający na celu ustalenie prawdy* (3) : Káždą z ofobná okoliczność pilnie rołtrząłaią [w sądzie duchownym]/ mieyłce/ czás/ ofobę/ y inłze tym podobne rzeczy. Dozwálaią łprzecznikowi mowić co mu fię zda/ y o łámych perfonách świádkow/ y o łpráwie. Sądy Polłkie/ ile wiem/ niemáią takich prob. *ModrzBaz* 86.

α. *Tortury* (2) :

Wyrażenie przyimkowe: »na probie« (2): Ná probie to powiedział [*pojmany*] że Graeckiego woylká/ Tyliác gáler ná kotwicách pogotowíu łtoj *KochOdpr* D3; *KlonWor* 38.

d. *mat. Sprawdzenie poprawności wyniku działania matematycznego* (6) : Proba zday facity zpołem przydzieli zyłk łpolny: dobres czynił *KłosAlg* G4v, F, Fv.

proba czego (1): *Proba Reguly Detri*. Ołtatni thermin połstaw na przodku/ á pirwłzy na ołtatu á facit we frzodku/ czynże według reguly/ przidzieć frzedni termin pirwłze⁸⁰ działania. *KłosAlg* F.

Wyrażenie *przyimkowe*: »na probie« (2): Gdy chceszz probować á zołtać frakta po dzieleniu moneti mnieyfzey albo wagi/ tedy iey nie vmieyfzay/ iedno ią na probie profto przyday czija była iako tu. *KłosAlg* F, F.

e. *Badanie czystości metali szlachetnych* (4) : á z fołą Armoniacu m [!]/ z żywem frębrem czerwonom przyprawuią złoto/ kthore profthemu człowiekowi ieft trudne ku poznaniu, ale probą łączno poznać. *FalZioł* III 34b.

Wyrażenia: »proba srebra« (1): *Cotricula*. Ofelká/ [...] lapis quo fit auri vel argenti experimentum, Probá á kofztowanie złotá álbo frébrá. *Mącz* 66d.

»proba złota« (1): *Mącz* 66d cf »proba srebra«.

Szereg: »proba a kofztowanie« (1): *Mącz* 66d cf »proba srebra«.

Przen (2) : w teyże probie Ian ś. zowie Antychriftámi tych/ ktorzy rozwięzuią Iezulá. *CzechEp* 341, 233.

2. Dowód, przykład świadectwo (6) :

proba czego (1): támeś [pod *Ułq*] ty fwéy śiły Probę napiérwéy podał: á iuz znáczné były Twego męftwá poczátki *KochJez* A2v.

proba z kogo (1): W tobie/ iák w gniazdzie/ vczynność miánuię. Twirdzę to (bo mam pewną probę z siebie) Iż godná fławy/ godná wieczney chwały Twa fzczyrość *GrabowSet* Y.

proba na kim, ze zdaniem przydawkowych (1): Krew łzámí wycieklá/ zginęła ozdoba/ Co żal vmie/ ná mnie dołtáteczná probá *GrabowSet* R4v.

proba czyja (2): Coⁿfefsioniłtow probá niepewná. *WujJud* 137 marg [*idem*] L15v.

Wyrażenie: »proba (nie)pewná« (4): Ale to probá nie pewná/ ktorey y Anábáptyłtowíe y Troybożáníe przijaćiełe wálzy wżywáią. *WujJud* 137, 137 marg, L15v; *GrabowSet* Y.

3. *Egzemplarz próbny, próbka; specimen Calep, Cn; argumentum, indicium, obrussa, ostensio, primum exemplar Cn* (1) : Specimen, Proprie in quavis merce dicitur exiguum quiddam, quod a venditore spectandum profertur, ut ex eo empto rem totam aestimet. – Pokázanie probi. *Calep* 996a.

4. *Kryterium sprawdzające, sprawdzian, probierz; exemplum, reguła Mącz* (9) : [*Jonatas przed walką z Filistynami*] tę wrozkę od Bogá náchnioną wzięł. Ieśli (mowi) nieprzyjaćiełe powabią nas mowiąc: Podźćie do nas: tedy poydziemy: bo ich Bog podał w ręce náłze. Ieśli rzeką: czekayćie nas: nie wychodźmy przeciwko nim/ bo fie nam nie zdarzy. Y niechybiłá mu tá probá. *PowodPr* 58.

proba czego (2): *Mącz* 351a cf *Szereg*. Cf Wyrażenie *przyimkowe*.

proba na kogo (1): Náchrámuie ná nogę/ y trochę gárbáty/ Czuprynę ma ná czele/ y łeb kriłpowáty. A gdy ták w Przywileiu opifzą ołobę/ Iuz máią ná fałzzerze nieomylną probę. *KlonWor* 54.

proba między kim a między kim (2): á wždy mułzą trwáć ty figle á ty pokuły tego wężá chytrego [*tj. szatana*]/ ábowiem iuzby nie byłá nigdy probá między wiernemi á między niewiernymi Páńskimi *RejPos* 239v; *RejZwierc* 259.

proba czyja (1): A ták to będziefz miał iáko iednę próbę szczyrych i prawdziwych Christian/ ktorzych iest Chrístus Pánem y małżonkiem: że nie ktorzy inízy są/ iedno ktorzy weń wierzą *CzechRozm* 198.

Szereg: »proba albo (a) nauka« (2): Regula philosophiae, proba, regula Habere regulam qua vera et falsa discernantur, Mieć próbę álbo naukę dobre rzeczy od złych rozeznawania. *Mącz* 351a. *Cf Wyrażenie przyimkowe*.

Wyrażenie przyimkowe: »wedle (a. według) próby« (3): Wízyftki tedy ludzie y zgromádenia w Kościele Powszecznym/ ktore fie ták nie záchowuią wedle tey próby/ oddalone od prawdziwey fpołeczności świętey być rozumiemy. *WujJudConf* 137.

~ *według próby czego* (1): A przeto bárzo tego [...] potrzebá/ ábychmy pińmá Prorockie y Apoftolkie według próby Kościelnego á powszecznego wyrozumienia y wykłádu rozumieli y wykłádáli. *WujJud* 29.

Szereg: »wedle próby a nauki« (1): Ad regulam dirigere, Wedle próby á práwey náuki proftowác. *Mącz* 351a. ~

5. Zawartość metalu szlachetnego w stopie z innymi metalami (1) :

Wyrażenie przyimkowe: »na probie« (1): 1. sztu. zło. waży 19. mrc. 3. fkoyczne 1/2. niefie na probie 18. karatow 3. grani, kofzt. 1/ ktf. 64. gf. *KłosAlg* H2.

6. [Narzędzie tortur; *catasta, equuleus (eculeus), fabrica, fidicula, lectus ferreus, rota, noxialis stipes, tabularium, tortum Cn* [na kogo]: Fidicula Fulter/ daran man die Schelcke zeucht Probá ná złodzieye *ArtNom* 18.]

7. [Obliczenie przewidywanej ilości ziarna uzyskanego z całego zbioru na podstawie ilości wymłóconego ziarna z jednej kopy: bo zboże jeszcze nie było in toto wymłócone a residuitas nie mogła być osumowana wzięwszy próbę z omłóconej kopy, bo cię nie mogło trafić w żadnym folwarku całe zboże, że je popsowały myszy. *LustrMalb* II 32; Tatarki w przerzeczonych folwarcech in summa jest kop 702. Kładąc na 1 kor. wedle próby dwie kopie, będzie kor. 351. *LustrRus* 104, 104; Żyta z posianych beczek 243/1 użęto tylko kop 400 [...], którego próba nie wynosi więcej tylko z kop 2 krak. kor 2 1/2 *LustrPodl* 38.]

8. *W zwrocie*: »być na [jakiej] probie« = *być jakimś, należeć do jakichś* (1) : Lecż zaż iest Boże/ kto nie grzełzy tobie? Y Anyołowie nie są w tákiey probie. *GrabowSet* R2.

9. *Prawdopodobnie*: *Sposób postępowania* [czyja] (1) : Prozno fie mamy fpułzczać ná męłkie ofoby/ Iuż oni nie odstąpią swoiey zwykley próby. *BielSjem* 3.

Synonimy: 1. *doświadczenie, doświadczenie, dowod, doznanie, doznawanie, kosztowanie, nauka, nawiedzenie, pokazanie, rozbieranie, skosztowanie, skuszenie, świadectwo, uważanie, uważenie; a.β. egzamen; c.α. męka*; 2. *doświadczenie, dowod, doznanie, nauka, obaczenie, okazowanie, poznanie, przykład, świadectwo, wywod*; 4. *probierz*.

Cf **PROBOWANIE**